

ПОЛІГРАННА ФІЛОЛОГІЯ БЕЗ КОРДОНІВ

До 65-літнього ювілею професора
ТЕТЯНИ АНАТОЛІВНИ КОСМЕДИ

ПОЛІГРАННА ФІЛОЛОГІЯ БЕЗ КОРДОНІВ

*Колективна
монографія*

*До 65-літнього ювілею професора
Тетяни Анатоліївни Космеди*

**ПОЛІГРАННА ФІЛОЛОГІЯ
БЕЗ КОРДОНІВ**

Колективна монографія

УДК 81'1

П 50

Рецензенти:

Голобородько К. Ю., доктор філологічних наук, професор, декан українського мовно-літературного факультету імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Ситар Г. В., доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Скаб М. В., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича

*Рекомендовано до друку вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 1 від 02.02.2022 р.)*

П 50 **Полігранна філологія без кордонів:** колективна монографія / відп. ред. докт. філол. наук Т. Ф. Осіпова, докт. філол. наук Н. В. Піддубна, докт. філол. наук О. В. Халіман. Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2022. 630 с.

ISBN 978-617-8059-53-8

Колективна монографія присвячена багатогранній науковій постаті професора Т. А. Космеди з нагоди її 65-літнього ювілею. У праці вміщено дослідження однодумців, колеґ, учнів і послідовників, що висвітлюють широке коло наукових інтересів ювілярки та присвячені актуальним напрямам сучасної лінгвістики.

Для науковців, викладачів і здобувачів закладів вищої освіти.

The collective monograph is devoted to the versatile scientific figure of Professor T. Kosmeda on the occasion of her 65th anniversary. The paper contains scientific developments of like-minded people, colleagues, students and followers, that cover a wide range of scientific interests of T. Kosmeda and are devoted to current areas of modern linguistics.

The monograph is for scientists, teachers and applicants for higher education.

УДК 81'1

ISBN 978-617-8059-53-8

© Осіпова Т. Ф., Піддубна Н. В., Халіман О. В., 2022 р.

Назустріч життю...

На шляху науки...

До 65 річниці від дня народження
доктора філологічних наук,
професора (Україна),
професора титулярного (Республіка Польща)

ТЕТЯНИ АНАТОЛІВНИ КОСМЕДИ

КРИТИЧНИЙ ДИСКУРС ПРОФЕСОРА Т. А. КОСМЕДИ

ТЕТЯНА ПЕТРОВА

Державний біотехнологічний університет,
Харків — Україна

*А все-таки цікаво, що становить собою той критик, що його оце вже не першу статтю я читаю*¹⁰⁷

(Ю. Шевельов)

*Кожен відомий учений живе разом зі своїми працями...*¹⁰⁸

(Т. Космеда)

Заслуги професора Тетяни Анатоліївни Космеди перед вітчизняною та зарубіжною лінгвістикою вражають. Т. Космеда — фундатор україністики в Університеті імені Адама Міцкевича в Познані, засновник україністики в Університеті імені Адама Міцкевича в Познані, фундатор і науковий редактор періодичного наукового видання „*Studia Ukrainica Poznaniensia*”, засновниця періодичної наукової конференції „Україністика вчора, сьогодні, завтра...” (Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Польща) тощо.

Стиль педагога та вченої, її своєрідна лінгвофілософія, наукова ерудиція унікальні. Напрямами наукових досліджень професора Т. Космеди є теорія лінгвопрагматики, лінгвоаксіологія, лінгвокультурологія, лінгвоконцептологія, лінгвоперсонологія, лінгвогендерологія, щоденникознавство (діаріумологія), комунікативна лінгвістика, термінологія, пареміологія, лексикографія, перекладознавство. У полі зору мовознавиці також практика дискурсивного аналізу, спроектована на основні одиниці мови й мовлення та художні й публіцистичні тексти, а також зіставне дослідження слов'янських мов. Тетяна Анатоліївна — засновниця української лінгвоаксіології, керівник і наставник наукової школи *Поліфункційна інтерпретативна лінгвістична парадигма: актуальні напрями*, у складі якої авторка цієї праці вивчає новий і самостійний напрям термінографії — *українську термінографічну критику*.

¹⁰⁷ Шевельов Ю. Два стилі літературної критики. С. 224. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Sheveliov_Yurii/Dva_styli_literaturnoi_krytyky.pdf? (дата звернення: 09.02.2021).

¹⁰⁸ Космеда Т. Последняя монография ученого. Jerzy Kaliszan, *Русские омографы*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2017. *Przegląd Rusycystyczny*. Katowice, 2020. № 2 (170). S. 248.

Осмилюючи перспективи національної наукової школи, учена визначає її основну й глобальну функцію: „Українські мовознавчі лінгвістичні школи повинні забезпечити високий престиж національної української мови, українського мовознавства як науки так само, як національна економіка, Національний банк забезпечує престижність державної валюти. У цьому полягає їхня основна і глобальна функція”¹⁰⁹. При цьому вчена так інтерпретує суть поняття “наукова школа”: „це: 1) феномен, що пояснює когнітивну й соціальну характеристику наукової діяльності в єдності і взаємозумовленості, соціальна форма розвитку пізнання; 2) динамічна одиниця науки, що забезпечує спадкоємність наукового знання і створює оптимальні умови для його розвитку; 3) один з типів наукового співтовариства, особлива форма кооперації наукової діяльності”¹¹⁰. Представники ж наукової школи (1) забезпечують її стійкість в умовах динамічного розвитку національної, європейської та світової науки, зберігаючи історію, традиції та розвиваючи її “бренд”, (2) здійснюють особистий вклад у її формування й розвиток, (3) з метою вдосконалення її положень залучають до наукової співпраці й міжнародної діяльності інших науковців українських і закордонних шкіл¹¹¹. Виплекана наукова школа професора Т. Космеди має визнаний авторитетний статус і в Україні, і за кордоном, наприклад, нещодавно підготовлені під її керівництвом монографії докторів філологічних наук Н. Піддубної *Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики XIX ст.)* (2019) та О. Халіман *Граматика оцінки: морфологічні категорії української мови* (2019) здобули особливу відзнаку журі конкурсу на кращу наукову монографію з білоруської та української культури імені Мелетія Смотрицького (Варшава, Польща).

Для наукових праць ученої характерні чіткість структурування, скрупульозність, глибина та виразність викладу матеріалу, послідовна та переконлива аргументація, строга наукова методика й вишукана стилістика. Викликають захоплення прогностична прозорливість, наукова сміливість та актуальність проблематики наукових студій мовознавиці. Т. Космеда — автор 20 монографій, понад 400 наукових розвідок, з яких більше 100 — за кордоном в 11 країнах світу (Білорусь, Болгарія, Німеччина, Польща, Росія, Сербія, Словаччина, Угорщина, Чехія, Югославія, Україна), а також 10 публікацій у виданнях Scopus і 1 — у Web of Science.

¹⁰⁹ Космеда Т. Функційне навантаження наукової мовознавчої школи в сучасному просторі університетської системи. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. пр. ДонНУ ім. Василя Стуса. Вінниця, 2017. Вип. 34. С. 176.

¹¹⁰ Там само. С. 176.

¹¹¹ Див.: Петрова Т. О. Перспективи української термінографічної критики. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків, 2021. Вип. 54. Ч. 1. С. 229–242.

Наукометричні показники дослідниці переконливі й не потребують жодного коментаря, зокрема наукометричний профіль GoogleScholar: h-index — 13; i 10-index — 16; загальна кількість цитувань — 1350¹¹².

Викликає великий авторський інтерес прагнення вченої максимально всебічно виявити наукову проблему, обов'язково висловивши особисте ставлення до неї. Надзвичайно цікавими видаються судження й коментарі професора Т. Космеди щодо якості наукових робіт, висловлені в низці рецензій, що становлять її критичний дискурс.

Нині дослідники зосереджують увагу насамперед на вивченні великих жанрів (статті, монографії тощо) наукового стилю, оминаючи рецензії. А дарма. Індивідуальний стиль мислення науковця найбільш активно виявляється під час критичного оцінювання праць інших дослідників. Видається актуальним студіювання феномена лінгвоособистості (лінгвоперсона) рецензента наукових джерел у критичному дискурсі.

Ідіостиль — це „індивідуальна зображувальна мова автора тексту й відображує в ній свідомість, спосіб мислення адресанта; сукупність мовно-виражальних засобів, які виконують естетичну функцію й вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших; своєрідність мовлення окремого індивіда; неповторний спосіб спілкування, притаманний окремій особі; сукупність мовних і позамовних складників, чинників мовної та комунікативної компетенції окремого представника національної лінгвокультурної спільноти (...)”¹¹³. У сучасному мовознавстві „лінгвоперсону можна розкрити через аналіз її мовного маскування (модус *persona*), розгляд її внутрішньої сутності (студіювання дискурсивних практик — модус *per se*), вивчення лінгводуховного стану, ціннісних орієнтувань (модус *perzon*), простеження єдності світів і реалізації мовної особистості в інших (модус *персонально-го*)”¹¹⁴. Водночас Т. Космеда виокремлює кілька підходів до аналізу мовної особистості, як-от: а) психологічний (особливості характеру й особливості його комунікативного вияву); б) соціологічний (розгляд індикаторів мовної особистості, корпоративних груп тощо, індикаторів комунікативної поведінки мовної особистості, малих груп, установлення параметрів узусних та мовленнєвих обмежень); в) культурологічний (моделювання лінгвокультурних типів як упізнаних національних феноменів на зразок *український козак, польський шляхтич, американський бізнесмен*); г) лінгвістичний (комунікативна поведінка носіїв різних суспільних категорій, установлення параметрів комунікативної поведінки, “розпізнавання” мовленнєво-комунікативних типів, дослідження закономірностей реалізації комунікативних стратегій і тактик, розгляд особливостей вияву мовної особистості в різних її

¹¹² Див.: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=mFLet4UAAAAJ&hl=uk>

¹¹³ Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. С. 352.

¹¹⁴ Загнітко А. Теорія лінгвоперсоналогії. Вінниця: Нілан-Лтд, 2017. С. 6.

дискурсах¹¹⁵. Дослідження мовної особистості, або лінгвоперсони рецензента наукових праць, може стати перспективним вектором вивчення лінгвоперсології — лінгвоперсології критика.

„Рецензія — затребуваний жанр, детальна розмова про який невіддільна від розмови про сучасний стан культури”¹¹⁶. Жанр рецензії може реалізуватися насамперед у критичному дискурсі.

Рецензія на наукову працю — це (1) науковий текст зі складною організацією, чіткою структурою та логічною послідовністю викладу інформації критичного характеру; (2) малий жанр; (3) вторинний текст за ступенем узагальнення, з “відкритою”, “вільною” та “м’якою” композиційно-сисловою структурою. Створення рецензії на спеціальне джерело потребує його всебічного експертування, передбачає особливі компетентності рецензента, що формують передумову кваліфікованого підґрунтя для його “молекулярного” аналізу. Вибір форми й структурних компонентів тексту рецензії на науковій праці та їхнє конкретне мовне наповнення залежать від вираження авторського “я” (Ego), тобто від вияву ставлення експерта до відтворюваних ним фактів і мети (оцінювальної / інформативної).

У чому ж особливість критичного дискурсу професора Т. Космеди?

Відстежмо прояв та ознаки ідіостилію критика Т. Космеди на текстовому матеріалі сукупності оцінювальних публікацій. Критичний дискурс ученої нараховує 30 рецензій (від 2001 р.). Цей солідний доробок присвячений дослідженню якості українсько- й польськомовних монографій, різного типу словників, збірників наукових статей, а також навчальних посібників і підручників. Критичні статті професора опубліковані в українських наукових фахових журналах академічного рівня, категорії Б, як-от: „Українська мова” (Київ), „Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер. Філологія” (Київ), „Лінгвістичні студії” (Донецьк, Вінниця), „Лінгвістичні дослідження” (Харків). Результати експертування наукових праць оприлюднено і в закордонних авторитетних наукових часописах, наприклад, „Studia Ucrainica Varsoviensia” (Варшава, Польща), „Болгарская русистика” (Софія, Болгарія), „Slavic studies” (Белград, Сербія) тощо; а також у виданнях, що входять до наукометричної бази Scopus, зокрема: „Onomastica” (Краків, Польща), „Przegląd Wschodnioeuropejski” (Ольштин, Польща), „Slavia orientalis” (Краків, Польща), „Przegląd Rusycystyczny” (Катовіце, Польща). Водночас мовознавиця є незалежним рецензентом 7 міжнародних періодичних видань, 5 з яких проіндексовані в наукометричних базах Scopus і Web of Science. Отже, критичний дискурс професора Т. Космеди географічно “розпорошився” в часописах Болгарії, Польщі, Сербії та України. Цінним би було впорядкування й видання збірника всіх рецензій ученої, що став би

¹¹⁵ Див.: Космеда Т. А. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу. Дрогобич: Коло, 2012. С. 57–68.

¹¹⁶ Цит. за: Лассан Э. Р. Рецензия как жанр и как речевой акт. *Лингвистика речи. Медиастилистика*: кол. моногр. Москва: Флинта: Наука, 2012. С. 190–206.

корисним теоретико-методологічним джерелом для широкого кола лінгвістів, усім, хто цікавиться питаннями критики наукових текстів і вивченням принципів їх рецензування.

Критичні публікації професора Т. Космеда — це *рецензії-статті аналітичного характеру*, де всебічно й глибоко проаналізовано всі структурні компоненти першоджерел та викладено їх мотивовану оцінку¹¹⁷. За стилем викладу оцінки рецензії мовознавиці тяжіють до власне наукового стилю, їм властиві такі ознаки: логічна послідовність характеристики видання з акцентуванням уваги читача на позитивних і негативних його якостях, точність, чіткість інформації, аргументованість і переконливість суджень щодо аналізованого джерела¹¹⁸. Рецензії такого типу становлять найбільшу цінність для розвитку теорії наукової критики, зокрема для розроблення й удосконалення засад створення наукових праць.

Розгорнуті оцінювальні статті професора Т. Космеда вирізняються чіткістю побудови й організації коментарів з урахуванням особливостей структури рецензованих першоджерел. Кожен компонент композиції (*Заголовок, Вступ, Основна частина й Висновки*) рецензії¹¹⁹ виважений і обміркований.

¹¹⁷ Див., наприклад, рецензії: Космеда Т. Збагачення української лінгвістичної термінологічної лексики графії. Рец. на слов.: Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни (Текст) / Анатолій Панасович Загнітко: у 4 т. — Донецьк: ДонНУ, 2012. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. пр. ДонНУ ім. Василя Стуса. Донецьк, 2014. Вип. 28. С. 194–198. Рец. на словн.: Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Донецьк: ДонНУ, 2012; Космеда Т. О. В. Радчук, Лінгвокогнитивная репрезентация понятия “отсутствие” в русском языке. Харьков: Юрайт, 2019; 288 с. *Przegląd Wschodnioeuropejski* / red. nac. A. Kiklewicz. Olsztyn, 2020. XI/2. S. 511–514. Рец. на кн.: Радчук О. В. Лінгвокогнитивная репрезентация понятия “отсутствие” в русском языке. Харьков: Юрайт, 2019. 288 с.

¹¹⁸ Див., наприклад, такі рецензії: Космеда Т. А. Нове дослідження в галузі контрастивної лінгвістики: Ірина Кононенко, Українська та польська мова: контрактивне дослідження. Warszawa: WUW, 2012. 808 с. *Studia Ucrainica Varsoviensia* / red. nac. I. Mutyńnik. Warszawa, 2014. S. 355–360. Рец. на кн.: Кононенко І. Українська та польська мова: контрактивне дослідження. Warszawa: WUW, 2012. 808 с.; Космеда Т. Нове досягнення українського мовознавства. А. П. Загнітко, Теорія лінгвоперсонології. Вінниця: Нілан-Лтд, 2017, 136 с. *Slavic studies* / глав. уредн. Л. Поповић. Београд, 2018. XXII/1. С. 236–266. Рец. на кн.: Загнітко А. П. Теорія лінгвоперсонології. Вінниця: Нілан-Лтд, 201. 136 с.; Космеда Т. Лінгвістика кримінального дискурсу. Нове польське видання. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. пр. ДонНУ ім. Василя Стуса. Вінниця, 2021. № 42. С. 176–180. Рец. на кн.: Зубков Є. Уголовный дискурс как феномен усложненной семиотической деятельности. Кн. первая. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2019. 222 s.; Русский уголовный дискурс. Кн. вторая. Парадигматика русского уголовного дискурса и анализ российского уголовного антропогенного ландшафта. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2019. 301 s.

¹¹⁹ Див., наприклад, про це: Петрова Т. О. Особливості композиції рецензії на термінологічний словник. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків, 2020. Вип. 52. С. 177–193.

Результати аналізу заголовків рецензій Т. Космеда дають змогу розподілити їх на такі типи (подаємо за частотністю використання):

1) заголовки, у структурі яких використані слова *новий*, *збагачення*, що вказують на поповнення науки новими виданнями¹²⁰;

2) заголовки, що повторюють назву рецензованого словника, доповнену бібліографічними відомостями, відсилаючи насамперед до тексту праці¹²¹;

3) заголовки, що віддзеркалюють ставлення автора, містять неприховану оцінку й виконують експресивну функцію, яка невластива заголовкам наукових текстів¹²²;

¹²⁰ Див., наприклад, такі рецензії: Космеда Т. А. Нова теоретична праця з мовознавства: Анатолій Загнітко. Теорія сучасного синтаксису. — Донецьк: ДонНУ, 2006. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків, 2006. Вип. 20. С. 164–168. Рец. на кн.: Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису. Донецьк: ДонНУ, 2006. 378 с.; Космеда Т. А. Нове в лексикографічній ономастиці: російсько-український словник прізвищ мешканців м. Дніпропетровська. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків, 2010. Вип. 29. С. 234–235. Рец. на словн.: Російсько-український словник прізвищ мешканців м. Дніпропетровська / Т. С. Пристайко, І. С. Попова, І. І. Турута, М. С. Ковальчук; за заг. ред. Т. С. Пристайко. Дніпро: Вид-во ДНУ, 2007. 500 с.; Космеда Т. А. Новий погляд на розвій перифрастичного фонду українців. *Українська мова*: наук.-теорет. журнал. Київ, 2018. № 1. С. 140–144. Рец. на кн.: Степаненко М. І. Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастикон: монографія. Харків: Вид. Іванченко І. С., 2017. 616 с.; Космеда Т. Збагачення української лінгвістичної термінологічної лексикографії. Рец. на словн.: Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни (Текст) / Анатолій Панасович Загнітко: у 4 т. — Донецьк: ДонНУ, 2012... С. 194–198.

¹²¹ Див., наприклад, такі рецензії: Космеда Т. А., Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. — К.: Довіра, 2007. — 205 с. (Словники України). *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків, 2008. Вип. 24. С. 163–168. Рец. на словн.: Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: Довіра, 2007. 205 с.; Космеда Т. А. Рецензія на монографію: Загнітко А. П. Сучасна лінгвістика: погляди та оцінки, науково-аналітичне видання / А. П. Загнітко. — Донецьк: ДоНУ; Вид-во «Ноулідж» (Донецьке відділення), 2014. — 472 с.: Зразок українського науково-аналітичного дискурсу. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. пр. ДонНУ ім. Василя Стуса. Київ–Вінниця, 2015. Вип. 30. С. 145–149. Рец. на кн.: Загнітко А. П. Сучасна лінгвістика: погляди та оцінки, науково-аналітичне видання. Донецьк: ДоНУ; Вид-во «Ноулідж» (Донецьке відділення), 2014. 472 с.; Kosmeda T., Janczura D. Irena Mytnik. Imiennictwo ziemi chełmskiej w XVI–XVII wieku, Warszawa: Sowa 2017. 320 s. *Onomastica* / red. B. Czopek-Kopciuch. Kraków, 2019. LXIII. S. 329–334. Рец. на кн.: Mytnik I. Imiennictwo ziemi chełmskiej w XVI–XVII wieku. Warszawa: Sowa, 2017. 320 s.

¹²² Космеда Т. А. Цінний навчальний посібник. *Наук. вісн. Львів. юрид. ін.-ту. Серія юридична*. 2005. Вип. 3. С. 334–339; Космеда Т. Последняя монографія ученого: Jerzy Kaliszan, Русские омографы, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2017... S. 245–248.

4) заголовок, що є тезою, своєрідним скомпресованим змістом рецензії, який одразу знайомить читача з актуальними проблемами, як-от: *Розширення знань про ігрову стилістику українського художнього дискурсу*¹²³ на монографію *Мовна гра як домінанта постмодерного дискурсу (на матеріалі прозових творів представників станіславського феномена)* (2017) А. Тепшич та ін.;

5) заголовки-маркери, що вказують на позитивну / негативну оцінку якості чи ролі праці, зокрема: *По-новому про вічне*¹²⁴ на монографію О. Дзери *Біблійна інтертекстуальність і переклад: англо-український контекст* (2017) тощо.

Під час створення заголовків рецензій науковиця намагається, як бачимо, розкрити потенційні можливості першоджерел, актуалізуючи важливі функції цього компонента: номінативну, комунікативну, гносеологічну, мислетвірну, креативну й функцію поширення наукових знань.

Про найголовніше завдання літературного критика Ю. Шевельов висловлював таку думку: „Перше й першорядної ваги завдання критика — бути не поліцаєм, а дорадником, старшим другом, учителем, тренером, навіть просто екраном, що збирає промені світла й кидає їх назад, в очі публіки, що готова сприйняти мистецький твір, але ще не знає — як”¹²⁵. Професор Т. Космеда — авторитетна вчена з високим рівнем критичного мислення. Стиль її наукової критики інтерпретуємо як обережно й делікатно “розсіпані” по тексту (між позитивними оцінками) поради-зауваження, що значно “пом’якшують” характер критичних оцінок і дають змогу сприймати їх як рекомендації щодо покращення якості джерела. Сама мовознавиця їх теж так кваліфікує: „(...) висловлені міркування є радше побажанням стосовно можливостей удосконалення словника, ніж критичними зауваженнями”¹²⁶. У цьому вбачаємо тур-

¹²³ Космеда Т. А. *Розширення знань про ігрову стилістику українського художнього дискурсу. Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. ДонНУ ім. Василя Стуса. Вінниця, 2018. Вип. 35. С. 181–182. Рец. на кн.: Тепшич А. І. Мовна гра як домінанта постмодерного дискурсу (на матеріалі прозових творів представників станіславського феномена): монографія / наук. і відп. ред. А. П. Загнітко. Белград–Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 192 с.*

¹²⁴ Космеда Т. А., Піддубна Н. В. *По-новому про вічне. (Рецензія) Дзера Оксана. Біблійна інтертекстуальність і переклад: англо-український контекст: монографія: Оксана Дзера. — Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. — 490 с. Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків, 2018. Вип. 47. С. 228–231. Рец. на кн.: Дзера О. Біблійна інтертекстуальність і переклад: англо-український контекст: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 490 с.*

¹²⁵ Шевельов Ю. Два стилі літературної критики... С. 223.

¹²⁶ Космеда Т. Лучик А., Антонова О., Дубровська І. *Українсько-польський словник еквівалентів слова. К.: Виготівник ФОП Афонін А. О., 2011. — 312 с. Мовознавство: наук.-теорет. журнал Ін-ту мовознавства ім. О. О. Потебні та Укр. мовно-інформ. фонду НАН України. Київ, 2014. № 2. С. 87. Рец. на словн.: Лучик А., Антонова О., Дубровська І. *Українсько-польський словник еквівалентів слова. Київ: Виготівник ФОП Афонін А. О., 2011. 312 с.**

боту й повагу до автора оцінюваної праці та його престижу. Загалом усе це внеможливіє розгортання наукових дискусій з боку авторів першоджерел. Зауважмо, у доробку вченої немає жодної негативної рецензії. Усім оцінним конструкціям властива *некlišованість*, тобто креативність, що зумовлені сутністю індивідуальних смислів мовної особистості критика.

Для найменування особи автора рецензованої роботи Т. Космеда використовує типові моделі 'ім'я + прізвище', 'ініціал / ініціали + прізвище', а також послуговується одиницями *автор, дослідник, мовознавець, науковець, учений* тощо. Це підтверджує глибоку повагу, пошану й толерантність у ставленні до автора праці та дотримання правил офіційної і шляхетної наукової комунікації.

У критичних статтях для вираження авторського погляду Т. Космеда використовує переважно мовні одиниці у формі першої особи множини, що є традиційним для викладу інформації в наукових текстах (*на наш погляд, уважаємо*), утім поодинокі вживає і в першій особі однини („Однак уважаю, що (...)”¹²⁷). У такий спосіб професор акцентує креативне й індивідуальне ставлення до аналізованого матеріалу.

Усталеними елементами вступу в рецензіях Т. Космеда є (а) констатація факту появи досліджуваної праці, (б) підкреслення її потреби, важливості та актуальності. Почасти професор подає інформацію про автора (авторів) джерела, його (їх) досвід і напрацювання, порівн.: „Авторський тандем Міхал Коздра та Володимир Дубичинський — це ідеальний союз теорії та практики, оскільки на рахунку у В. Дубичинського і солідні теоретичні праці з лексикографії (...), і конкретні рекомендації для практичної реалізації лексикографічної теорії (...), і досвід викладання російської мови в іншомовній аудиторії, а М. Коздра — польський русист, науковець Варшавського університету, методист, викладач російської мови як іноземної, який має багатий досвід дидактичної роботи в студентській аудиторії та наукові публікації, що висвітлюють проблеми двомовної лексикографії (...)”¹²⁸.

Після цього критик переходить до основної частини. У кожній критичній статті вчена незмінно приділяє особливу увагу розглядові параметра 'вступ / передмова' наукової праці. Наприклад, експертуючи лексикографічні параметри фахового дефінітивного словника, відстежує невідповідність заявленим у вступній частині принципам і засадам подання параметричних

¹²⁷ Космеда Т. Лінгвістика кримінального дискурсу. Нове польське видання... С. 198.

¹²⁸ Космеда Т. А. Новый учебный словарь. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків, 2020. Вип. 52. С. 236–237. Рец. на словн.: Kozdra M., Dubiczynski W. *Dydaktyczny słownik tematyczny rosyjsko-polskich paraleli leksykalnych. Leksyka kulinarna (rzczoownik)*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2019. 202 s. / Коздра М., Дубичинський В. Учебный тематический словарь русско-польских лексических параллелей. Кулинарная лексика (имена существительные). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2019. 202 s.

складників термінологічної статті, тобто ілюстративного матеріалу, транскрипції, енциклопедичної інформації та висловлює рекомендації, як-от: „Пояснюючи принципи репрезентації означених параметрів словникової статті (...) слід було б розмежувати серед них *основні*, очевидно, це етимологічна довідка й нормативний наголос. Усі інші є факультативними, оскільки не в кожній статті подаються. При цьому цілком зрозуміло, чому не в кожній статті є потреба в транскрипції, що ілюструє ті чи ті асимілятивні, дисимілятивні та інші процеси (...). Однак, (...) слід ретельніше продумати принцип подання у словникових статтях ілюстрацій, прикладів або більш докладно пояснити цей принцип репрезентації словникових статей, оскільки вбачаємо тут деяку непослідовність (...)”¹²⁹. Експерт також приділяє увагу досить рідко використовуваному термінографамі параметрові ‘енциклопедична інформація’: „В окремих випадках А. Загнітко подає інформацію про авторство того чи того терміна (поняття) (...). Ця інформація енциклопедичного характеру, що розширює світогляд молодих мовознавців. Однак цей параметр можна було б репрезентувати послідовніше (...)”¹³⁰.

Т. Космеда завжди рясно підкреслює переваги рецензованої роботи, порівн.: „Наголосимо, що найбільшим достоїнством зазначеного видання є те, що це перший у вітчизняній і польській лінгвістиці словник, у якому репрезентовано особливий — синкретичний тип мовних одиниць, що посідають проміжне місце в системі фразеологізмів, словосполучень і слів. Відомо, що сам процес виокремлення таких синкретичних одиниць є проблемним. А в словнику не лише подано ці одиниці в проєкції на систему української мови, але ще здійснено їхній переклад, дібрано польські еквіваленти”¹³¹; „Заслугує на увагу й той факт, що вчений актуалізує дещо забуті погляди, звертається до методики ієрархічного шкалування, запропоновані Л. Гумільовим. Репрезентовано гарну дослідницьку методику, вдало реанімовану науковцем. Автор розвиває й теорію Крушевського-Куриловича про асиметрію синтагматичних і парадигматичних зв’язків. Досліднику вдалося цю теорію поглибити й розбудувати”¹³² тощо.

Часто мовознавиця відзначає унікальність робіт, що рецензує, наприклад: „(...) хоч унікальність цієї праці робить її корисною не лише для мовознавців (...)”¹³³, „(...) автор бачить і розуміє перспективу вдосконалення цього

¹²⁹ Космеда Т. Збагачення української лінгвістичної термінологічної лексикографії. Рец. на словн.: Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни (Текст) / Анатолій Панасович Загнітко: у 4 т. — Донецьк: ДонНУ, 2012... С. 195.

¹³⁰ Там само. С. 196.

¹³¹ Космеда Т. Лучик А., Антонова О., Дубровська І. Українсько-польський словник еквівалентів слова. К.: Виготівник ФОП Афонін А. О., 2011. — 312 с.... С. 85.

¹³² Космеда Т. Лінгвістика кримінального дискурсу. Нове польське видання... С. 195.

¹³³ Космеда Т. Лучик А., Антонова О., Дубровська І. Українсько-польський словник еквівалентів слова. К.: Виготівник ФОП Афонін А. О., 2011. — 312 с.... С. 85.

унікального видання (...)»¹³⁴. Отже, *щедрість позитивних оцінок праці* розглядаємо як індивідуально-авторську рису критичного дискурсу науковиці.

Стиль викладу критичних зауважень професора Т. Космеда позбавлений, як видається, негативного й категоричного характеру, про що свідчать ужиті лексико-синтаксичні конструкції з бажальною семантикою в її оцінних судженнях, зокрема: „(...) слід було б розмежувати (...)”; „(...) слід ретельніше продумати (...), (...) більш докладно пояснити (...)»¹³⁵; „(...) можна було б вказати на запозичення в системі еквівалентів слів, зокрема виявити й полонізми»¹³⁶; „...подання прагматичної інформації, яку добре було б розширити відповідною параметризацією»¹³⁷; „(...) чи не варто замість цієї інформації подати таку, щоб була константною для всіх розглядуваних одиниць (...)»¹³⁸ тощо. Досить часто, висловлюючи зауваження, дослідниця послуговується засобами, що мають значення ‘незгоди’, а радше жалкування, співчутливого ставлення (*шкода, однак, дещо дивує* тощо): „Шкода, що в монографії бракує іменних та термінологічних покажчиків»¹³⁹; „Однак, на нашу думку, бракує пояснення таких понять, як категорія лінгвофілософська і її різновиди, тобто категорії оцінки, інтимізації і под.»¹⁴⁰; „Дещо дивує, що в словнику не зазначено Зміст»¹⁴¹ тощо. Викладаючи міркування-рекомендації, науковиця демонструє виваженість і тактовну стриманість.

Прикметно, що професор Т. Космеда особливо поціновує наукову сміливість дослідників, про що відзначає в рецензіях на монографії, наприклад: „Є. Зубков сміливо розмірковує про потребу коригування й удосконалення теорії своїх знаних попередників, послідовно переконуючи в слушності власної концепції»¹⁴². Критик схвалює спроможність відстоювати авторські погляди у вивченні спірних питань, порівн.: „Дослідник не цурається дискусійних поглядів, спираючись при цьому на постулати класиків мовознавства й актуалізуючи вчення сучасних лінгвістів»¹⁴³. Учена також уважно відстежує

¹³⁴ Космеда Т. Збагачення української лінгвістичної термінологічної лексикографії. Рец. на слов.: Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни (Текст) / Анатолій Панасович Загнітко: у 4 т. — Донецьк: ДонНУ, 2012... С. 198.

¹³⁵ Там само. С. 196.

¹³⁶ Космеда Т. Лучик А., Антонова О., Дубровська І. Українсько-польський словник еквівалентів слова. К.: Виготівник ФОП Афонін А. О., 2011. — 312 с.... С. 87.

¹³⁷ Там само.

¹³⁸ Там само.

¹³⁹ Космеда Т. Лінгвістика кримінального дискурсу. Нове польське видання... С. 198.

¹⁴⁰ Космеда Т. Збагачення української лінгвістичної термінологічної лексикографії. Рец. на слов.: Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни (Текст) / Анатолій Панасович Загнітко: у 4 т. — Донецьк: ДонНУ, 2012... С. 201.

¹⁴¹ Космеда Т. Лучик А., Антонова О., Дубровська І. Українсько-польський словник еквівалентів слова. К.: Виготівник ФОП Афонін А. О., 2011. — 312 с.... С. 87.

¹⁴² Там само. С. 195.

¹⁴³ Там само. С. 198.

наукову новизну праці, позитивно ставиться до актуалізування інноваційних підходів, новаторства, порівн.: „Зауважимо, що кожний із томів містить Вступ та опис структури словника. Зазвичай таку інформацію подають лише в першому томі. Назване новаторство, очевидно, є виправданим, оскільки такий підхід полегшить можливості користувачів під час роботи з кожним окремим томом”¹⁴⁴; „Рецензоване дослідження — це, безумовно, новаторська робота, що представляє оригінальну концепцію лінгвофілософського осмислення ролі мови в людському бутті”¹⁴⁵; „Новаторство А. Загнітка полягає в тому, що він показав відмінність між канонічною граматиною й граматиною об’єктивною, що враховує відповідні дискурсивні умови, різні види дискурсивної практик”¹⁴⁶.

У кожній аналізованій роботі критик убачає перспективу, зокрема: „Звісно, дослідження має перспективу. Видається, що синтагматику й парадигматику слід доповнити третім виміром — епідигматиною. Термін не вжито, хоч епідигматику частково розглянуто в другій книзі”¹⁴⁷; „розглянута проблематика має велику перспективу в проекції на інші лінгвокультури”¹⁴⁸; „Рецензоване лексикографічне видання має перспективу розбудови, що добре розуміє А. П. Загнітко, оскільки й сам наголошує (...)”¹⁴⁹; „Проте, безперечно, зазначене слід констатувати не як недоліки словника, а як його перспективу, що базується на врахуванні більшої кількості аспектів, проблемних питань”¹⁵⁰; „Сказане дає змогу окреслити й перспективу цього словника, що, можливо, знайде втілення під час його наступних (...) перевидань (...)”¹⁵¹.

Ідіостиль рецензента Т. Космеда вирізняється оригінальністю ведення дружньо-товариської розмови з автором роботи й читачем рецензії, укрплюючи на тлі аналізу міркування, що спонукають до спільного обдумування й пошуку відповідей, як-от: „Власне, два останні постулати вимагають

¹⁴⁴ Космеда Т. Збагачення української лінгвістичної термінологічної лексикографії. Рец. на слов.: Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни (Текст) / Анатолій Панасович Загнітко: у 4 т. — Донецьк: ДонНУ, 2012... С. 195.

¹⁴⁵ Космеда Т. О. В. Радчук, Лінгвокогнитивная репрезентация понятия “отсутствие” в русском языке. Харьков: Юрайт, 2019; 288 сс... С. 514.

¹⁴⁶ Космеда Т. А. Мовносоціумна граматика Анатолія Загнітка. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків, 2019. Вип. 51. С. 240. Рец. на кн.: Загнітко А. Мовний простір граматики: монографія. Вінниця: ТОВ «Твори», 2018. 448 с.

¹⁴⁷ Космеда Т. Лінгвістика кримінального дискурсу. Нове польське видання... С. 197.

¹⁴⁸ Там само. С. 198.

¹⁴⁹ Космеда Т. Збагачення української лінгвістичної термінологічної лексикографії. Рец. на слов.: Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни (Текст) / Анатолій Панасович Загнітко: у 4 т. — Донецьк: ДонНУ, 2012... С. 196.

¹⁵⁰ Там само. С. 197.

¹⁵¹ Космеда Т. Лучик А., Антонова О., Дубровська І. Українсько-польський словник еквівалентів слова. К.: Виготівник ФОП Афонін А. О., 2011. — 312 с.... С. 86.

роздумів. Якщо не можна послідовно визначити морфологічну належність, і цей параметр замінюється характеристикою виконання відповідних синтаксичних функцій або вказівкою на статус щодо вияву в контексті категорії модальності, то чи не варто замість цієї інформації подати таку, що була б константною для всіх розглядуваних одиниць, уніфікувала б їхній статус, чітко його окресливши. Як видається, таким параметром може стати вказівка на прагматичні функції¹⁵²; „Проте межі досконалості немає. Можливо, було б доцільно розширити параметри словникових позначок, урахувавши і явище взаємодії та взаємовпливу російської та польської мов (...). Можна було б розширити і систему завдань, запропонувавши користувачам словника виділити слова, запозичені в російську мову з польської мови та навпаки. Бажано було б вказати наявність дублетних наголосів (...)”¹⁵³.

Типовим елементом у рецензіях Т. Космеда є приділення уваги потенційному адресатові. Науковиця подає інформацію про це або у вступі (якот: „(...) унікальність цієї праці робить її корисною не лише для академічних мовознавців, а й для тих, хто вивчає українську й польську мови. Без сумніву, крім наукових працівників, цей словник стане в нагоді студентам-славістам, викладачам, перекладачам та всім пересічним користувачам української й польської мов, усім, хто бажає вдосконалити своє мовлення”¹⁵⁴), або у висновку (зокрема: „(...) проаналізоване монографічне дослідження знайде свого читача, зацікавить широке коло гуманітаріїв — і досвідчених учених, і дослідників-початківців (...)”¹⁵⁵; „(...) монографія розрахована на широке коло мовознавців різного рівня — студентів, аспірантів, докторантів та метрів лінгвістичної науки”¹⁵⁶).

У висновковій частині професор Т. Космеда підсумовує експертування якості праці у властивій їй індивідуальній манері, акцентуючи на внеску автора в розвиток національної / світової науки, лінгвістики зокрема, значущість джерела тощо, наприклад: „Уважаємо, що автор словника здійснив для української лінгвістичної науки велику справу, оскільки продовжив вітчизняну традицію видання словників лінгвістичних термінів, кваліфіковано, скрупульозно, талановито виконав роботу, що, очевидно, під силу хіба колективу мовознавців, майстерно і вчасно ліквідував прогалину сучасної української лінгвістичної лексикографії (...)”¹⁵⁷. Дослідниця завершує аналіз

¹⁵² Там само. С. 87.

¹⁵³ Космеда Т. А. Новый учебный словарь... С. 240.

¹⁵⁴ Космеда Т. Лучик А., Антонова О., Дубровська І. Українсько-польський словник еквівалентів слова. К.: Виготівник ФОП Афонін А. О., 2011. — 312 с.... С. 85.

¹⁵⁵ Космеда Т. Лінгвістика кримінального дискурсу. Нове польське видання... С. 198.

¹⁵⁶ Космеда Т. А. Мовносоціумна граматики Анатолія Загнітка... С. 241.

¹⁵⁷ Космеда Т. Збагачення української лінгвістичної термінологічної лексикографії. Рец. на слов.: Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни (Текст) / Анатолій Панасович Загнітко: у 4 т. — Донецьк: ДонНУ, 2012... С. 198.

роботи на оптимістичній ноті, попри висловлені зауваження, стверджує цінність праці. Загалом побудова рецензій відзначається *динамічністю*.

Викладене вище — це лише штрихи до окреслення особливостей та індивідуально-авторських ознак критичного мовомислення елітарної української мовної особистості професора Т. Космеди. Окремого глибокого студіювання потребують (1) рецензії на загальномовні словники, (2) рецензії на термінологічні словники, (3) рецензії на монографії, (4) рецензії на навчальні підручники й посібники, (5) рецензії на збірники наукових статей тощо.

Отримані результати вивчення особливостей вияву авторського “я” професора Т. Космеди в мовному оформленні структурно-семантичних компонентів рецензій персоніфікують такі індивідуальні ознаки її критичного дискурсу: 1) інтелігентність мовлення (це поняття ввела Т. Панько), що виявляється в доброзичливому світосприйнятті й самовіддачі, дотриманні етичних норм, тобто *інтелігентність як стиль життя*; 2) власне науковий стиль викладу інформації; 3) неклішованість оцінних конструкцій; 4) умотивованість оцінок; 5) щедрість позитивних оцінок праці; 6) побажальний характер обґрунтованих рекомендацій; 7) динамічність композиції рецензії; 8) усебічний аналіз елементів побудови першоджерела. Ці риси варті наслідування й поширення як взірцевих принципів вишуканої наукової критики.

За критичним аналізом Тетяни Анатоліївни Космеди — доктора філологічних наук, професора (Україна), професора титулярного (Польща), ученої, педагога, редактора, рецензента, наукового діяча, патріота, інтелектуала, інтелігента — стоїть свідомо й виразна мета: на тлі світових досягнень показати своєрідність розвитку української науки самостійного народу, а також потужність і перспективу національного мовознавства.